

Sygn. akt II CSK 187/13

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 31 stycznia 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Anna Kozłowska (przewodniczący)

SSN Józef Frąckowiak

SSN Agnieszka Piotrowska (sprawozdawca)

Protokolant Maryla Czajkowska

w sprawie z powództwa I. E. i L. E.

przeciwko Skarbowi Państwa - Szefowi Wojskowego Zarządu Infrastruktury

w P. i Dowódcy Jednostki Wojskowej nr [...] w P.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 31 stycznia 2014 r.,

skargi kasacyjnej powodów

od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 13 września 2012 r.

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w P. wyrokiem z dnia 14 maja 2012 roku zasądził od pozwanego Skarbu Państwa - Dowódcy Jednostki Wojskowej nr [...] w P. na rzecz powódki I. E. kwotę 76.000 złotych i na rzecz powoda L. E. kwotę 76.000 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 14 maja 2012 roku tytułem odszkodowania za zmniejszenie się rynkowej wartości ich nieruchomości zabudowanej położonej w L., opierając to rozstrzygnięcie na następujących ustaleniach faktycznych i wpływających z nich wnioskach.

Od czasu drugiej wojny światowej w P.-K. istnieje lotnisko wojskowe, które od lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia jest użytkowane jako miejsce startów i lądowań samolotów odrzutowych. Rozporządzeniem nr 82/03 z dnia 17 grudnia 2003 r. obowiązującym od dnia 1 stycznia 2004 roku (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2006 r., Nr 129, poz. 902), Wojewoda [...] utworzył dla lotniska wojskowego P.-K. obszar ograniczonego użytkowania, podzielony na pięć stref oznaczonych literami A - E w zależności od odległości od lotniska i poziomu hałasu. Według załącznika do tego aktu prawa miejscowego, nieruchomość zabudowana domem jednorodinnym stanowiąca własność powodów położona w L., znalazła się w strefie B, w której wprowadzono zakaz tworzenia nowych terenów zabudowy mieszkaniowej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego związanego ze stałym pobytom dzieci i młodzieży oraz dopuszczono możliwość tworzenia nowych ciągów zabudowy tylko na podstawie opracowanych planów zagospodarowania przestrzennego.

Rozporządzenie to zostało zmienione rozporządzeniem Wojewody nr 40/07 z dn. 31 grudnia 2007 r. (Dz. Urz. Woj. W. Nr 200, poz. 3873), którym wprowadzono zamiast dotychczasowych pięciu, trzy strefy ograniczonego użytkowania oznaczone cyframi rzymskimi od I do III. Nieruchomość powodów znalazła się poza strefą obszaru ograniczonego użytkowania.

Na podstawie dowodów z opinii biegłych sądowych Sąd Okręgowy ustalił, że poziom hałasu emitowany przez startujące i lądujące samoloty wojskowe przekracza na terenie nieruchomości powodów dopuszczalne normy hałasu w środowisku zewnętrznym, określone dla terenów zabudowy mieszkaniowej, zaś

wartość rynkowa nieruchomości powodów jest niższa z tej przyczyny o kwotę 152.000 złotych od wartości rynkowej porównywalnych nieruchomości położonych w miejscowości S. gdzie ma hałasu związanego z funkcjonowaniem lotniska wojskowego w K. Kierując się powyższymi ustaleniami Sąd pierwszej instancji uwzględnił powództwo w całości i na podstawie art. 435 k.c. w związku z art. 322 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r.- Prawo ochrony środowiska (Dz.U.2013.1232 j.t – dalej jako p.o.ś.) zasądził po 76.000 złotych na rzecz każdego z małżonków, przyjmując, że dochodzone świadczenie pieniężne ma charakter podzielny. W ocenie Sądu Okręgowego lotnisko wojskowe stanowi jednostkę organizacyjną wprawianą w ruch siłami przyrody w rozumieniu art. 435 k.c. Powodowie udowodnili, że wskutek hałasu emitowanego przez samoloty wojskowe doznali uszczerbku majątkowego polegającego na obniżeniu się rynkowej wartości ich nieruchomości o kwotę 152.000 złotych. Strona pozwana nie wykazała zaś, że szkoda powstała z powodu siły wyższej, wyłącznej winy powodów lub wyłącznej osoby trzeciej, za która strona pozwana nie ponosi odpowiedzialności.

Po rozpoznaniu apelacji strony pozwanej Sąd Apelacyjny zmienił zaskarżony wyrok Sądu Okręgowego i oddalił powództwo, nie obciążając powodów kosztami procesu. Podzielił ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji za wyjątkiem ustalenia, że powodowie doznali, wskutek oddziaływania na ich nieruchomość działalności jednostki wojskowej stacjonującej na lotnisku wojskowym w K., szkody majątkowej w kwocie 152.000 złotych. Sąd drugiej instancji dokonał odmiennej oceny dowodu z opinii biegłej sądowej z zakresu szacowania nieruchomości i opinię tę zdyskwalifikował w całości jako obarczoną poważnymi błędami metodologicznymi. Sąd Apelacyjny wskazał, że biegła przyjęła jako podstawę oszacowania rozmiaru szkody ceny rynkowe nieruchomości położonych w L. oraz w S., zakładając, że różnice ich wartości, na niekorzyść nieruchomości w L., są efektem wyłącznie hałasu emitowanego przez samoloty wojskowe. Tymczasem, zdaniem Sądu Apelacyjnego, różnice w cenach podobnych nieruchomości położonych w różnych miejscowościach wynikają z szeregu rozmaitych czynników, takich jak przykładowo położenie geograficzne, infrastruktura komunalna czy oświatowa, połączenia komunikacyjne, a nawet moda na zamieszkanie w określonej miejscowości z uwagi na jej prestiż.

Bez pogłębionych badań nie sposób ustalić, w ocenie Sądu drugiej instancji, że ustalony przez biegłą wyższy niż w L. poziom cen rynkowych nieruchomości usytuowanych w miejscowości S. jest wyłącznie wynikiem braku oddziaływania na tę drugą miejscowość hałasu lotniczego. Skoro opinia biegłej nie mogła stanowić podstawy do ustalenia zakresu szkody i jej związku z hałasem emitowanym przez samoloty bojowe, za zasadny uznał Sąd Apelacyjny zarzut apelacji strony pozwanej, że powodowie nie wykazali przesłanek odpowiedzialności deliktowej Skarbu Państwa, co skutkowało zmianą zaskarżonego wyroku i oddaleniem powództwa.

Sąd drugiej instancji wskazał ponadto, że art. 435 k.c. wprowadzić może co do zasady stanowić podstawę odpowiedzialności Skarbu Państwa, ale w sytuacji, gdy Skarb Państwa działa w sferze tak zwanego dominium, a więc jako równorzędny wobec innych podmiotów stosunków cywilnoprawnych, odnosząc korzyści z funkcjonowania przedsiębiorstwa lub zakładu napędzanego siłami przyrody. Tymczasem działalność lotniczej jednostki wojskowej stacjonującej na lotnisku wojskowym w K. jest związana, w ocenie Sądu Apelacyjnego, z funkcją władczą Państwa (imperium), przejawiającą się w wykonywaniu zadań związanych z obronnością i funkcjonowaniem Sił Zbrojnych RP. Ponadto lotnisko wojskowe nie jest, w ocenie Sądu drugiej instancji, przedsiębiorstwem lub zakładem, o którym mowa w art. 435 k.c., skoro w przepisie tym chodzi o przypadki, w których zastosowana jako źródło energii siła przyrody stanowi siłę napędową przedsiębiorstwa lub zakładu jako całości, a nie, jak w niniejszej sprawie, jedynie samolotów bojowych, którymi posługuje się jednostka. Sąd Apelacyjny przyjął w konsekwencji, że art. 435 k.c. nie mógł stanowić podstawy odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa w rozpoznawanej sprawie, zaś powodowie nie wykazali przesłanek tej odpowiedzialności opartej na innych podstawach prawnych, w tym na art. 415 lub art. 417 k.c.

W skardze kasacyjnej od wyroku Sądu Apelacyjnego powodowie zarzucili naruszenie prawa materialnego, to jest art. 435 § 1 k.c., w związku z art. 322, art. 3 pkt 48 w związku z pkt 42 i pkt 6, art. 135 ust. 1 oraz art. 136 ust. 2 ustawy- Prawo ochrony środowiska, naruszenie art. 21 ust. 2 Konstytucji RP oraz art. 140 k.c. w związku z art. 435 § 1 k.c. Skarżący podnieśli także zarzut naruszenia prawa

procesowego, to jest art. 286 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. oraz w związku z art. 278 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. i domagali się uchylenia zaskarżonego wyroku w całości i przekazania sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Z wiążących Sąd Najwyższy przy rozpoznawaniu niniejszej skargi kasacyjnej ustaleń faktycznych wynika, że nieruchomości powodów jest położona poza strefą obszaru ograniczonego użytkowania ustanowionego dla lotniska wojskowego w P.-K. Ma to znaczenie o tyle, że nie wchodzi w grę odpowiedzialność Skarbu Państwa oparta na art. 129 ust. 2 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 roku - Prawo ochrony środowiska (t. j.: Dz.U.2013, poz. 1232 - dalej jako p.o.ś.), albowiem przepis ten ma zastosowanie do szkód wyrządzonych w związku z ograniczeniem sposobu korzystania z nieruchomości położonych na obszarze ograniczonego użytkowania wyznaczonego właściwym aktem prawa miejscowego wydanym na podstawie art. 135 ust. 1 p.o.ś. (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 25 maja 2012 r., I CSK 509/11, OSNC 2013, nr 2, poz. 26, z dnia 25 lutego 2009 r., II CSK 546/08, OSNC-ZD 2009, nr 4, poz. 103, z dnia 21 sierpnia 2013 r., II CSK 578/12, niepubl.).

Wydając orzeczenie reformatoryjne i oddalając powództwo Sąd Apelacyjny wykluczył możliwość oparcia roszczeń odszkodowawczych powodów na art. 435 § 1 k.c. w związku z art. 322 p.o.ś., stanowiącym, że do odpowiedzialności za szkody spowodowane oddziaływaniem na środowisko stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej.

Art. 435 § 1 k.c. przewiduje, że prowadzący na własny rachunek przedsiębiorstwo lub zakład wprawiany w ruch za pomocą sił przyrody (pary, gazu, elektryczności, paliw płynnych itp.) ponosi odpowiedzialność za szkodę na osobie lub mieniu, wyrządzoną komukolwiek przez ruch przedsiębiorstwa lub zakładu, chyba że szkoda nastąpiła wskutek siły wyższej albo wyłącznie z winy poszkodowanego lub osoby trzeciej, za którą nie ponosi odpowiedzialności. W ocenie Sądu Apelacyjnego jednostka wojskowa obsługująca bazę lotnictwa wojskowego nie jest zakładem, wprawianym w ruch z pomocą sił przyrody, a ponadto Państwo realizuje za jej pomocą swoje zadania w zakresie imperium

(do którego należą obowiązki i uprawnienia związane z obronnością kraju i siłami zbrojnymi), a nie w sferze szeroko rozumianej działalności gospodarczej lub społecznie użytecznej (dominium), co wyłącza ten przepis jako podstawę prawną odpowiedzialności Skarbu Państwa. Skarb Państwa nie osiąga bowiem z działalności lotniska wojskowego jakichkolwiek korzyści, zwłaszcza majątkowych, a osiągnięcie takich właśnie korzyści legło u podstaw skonstruowania zaostrożonej odpowiedzialności odszkodowawczej opartej na zasadzie ryzyka, przewidzianej w art. 435 k.c.

Nie sposób jednak podzielić tego poglądu ani wspierającej go argumentacji Sądu Apelacyjnego zaprezentowanej w uzasadnieniu zaskarżonego orzeczenia.

Po pierwsze w doktrynie i orzecznictwie zgodnie przyjmuje się, że Skarb Państwa może ponosić odpowiedzialność odszkodowawczą na podstawie art. 435 k.c. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2008 r., II CSK 367/08, niepubl.), przy czym nie uzależnia się dopuszczalności dochodzenia roszczeń opartych na tym przepisie od rodzaju realizowanych przez Państwo uprawnień i obowiązków.

Wbrew stanowisku Sądu Apelacyjnego Państwo prowadząc wojskową bazę lotniczą wykonuje uprawnienia i obowiązki o różnym charakterze, a więc należące zarówno do sfery imperium (rozumianej jako obszar działań władczo kształtujących sytuację jednostki pozostającej wobec Państwa w stosunku podległości i podporządkowania) jak i sfery dominium, rozumianej jako wchodzenie przez Skarb Państwa w regulowane prawem cywilnym rozmaite relacje prawne z innymi podmiotami na zasadzie równorzędności. Wykonywaniem władzy publicznej jest przykładowo użycie znajdującego się w jednostce wojskowej uzbrojenia, wydawanie wiążących pozostałe podmioty rozkazów czy ewentualna rekwizycja mienia na potrzeby lotniska. Trudno jednakże za przejawy imperium Państwa uznać emitowanie hałasu czy wibracji oddziałujących na sąsiednie nieruchomości, skoro rodzą one skutki w sferze prawa cywilnego podobne do emisji hałasu czy wibracji przez inne, niż jednostka lotnictwa wojskowego, podmioty.

Zastosowaniu tego przepisu nie stoi także na przeszkodzie kojarzenie pojęcia „zakładu lub przedsiębiorstwa” z prowadzeniem działalności gospodarczej

w celu osiągnięcia korzyści majątkowej (co ilustruje przytoczona przez Sąd paremia cuius commodum eius periculum).

W doktrynie podnosi się, że zastosowany w art. 435 § 1 k.c. dualizm pojęciowy („przedsiębiorstwo” obok „zakładu”) wskazuje na to, że obejmuje on obok przedsiębiorstwa (w rozumieniu przepisów prawa cywilnego) także zorganizowany zespół funkcjonujący na bazie przetworzonych sił przyrody, nie mający na celu prowadzenia działalności gospodarczej. Brak jest więc uzasadnionych argumentów jurydycznych, a przynajmniej nie wskazał ich Sąd Apelacyjny, aby odpowiedzialność przewidzianą w art. 435 k.c. ograniczyć wyłącznie do wprawianych w ruch za pomocą sił przyrody przedsiębiorstw lub zakładów zorganizowanych w celu prowadzenia działalności gospodarczej. Jeśli przyjąć, że motywem legislacyjnym ustanowienia zaostrzonej odpowiedzialności odszkodowawczej jest szczególnie wysokie ryzyko i niebezpieczeństwo związane z ruchem tych jednostek napędzanych siłami przyrody, nad którymi człowiek może nie zapanować lub szczególne niedogodności dla otoczenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lipca 1977 r., IV CR 216/77, OSNCP 1978, nr 4, poz. 73), to motyw ten jest jak najbardziej aktualny także w przypadku zakładów (jednostek organizacyjnych), które nie służą prowadzeniu działalności gospodarczej. Ponadto jeśli rozumieć pojęcie „korzyści” osiągananej przez prowadzącego przedsiębiorstwo lub zakład szeroko, nie tylko jako korzyść majątkową, to brak jest przeciwwskazań, aby przez „zakład” rozumieć zorganizowane zespoły składników majątkowych i czynnika ludzkiego, które nie służą działalności gospodarczej, lecz są prowadzone z innego rodzaju korzyścią dla interesu publicznego.

Wbrew także pogładowi Sądu Apelacyjnego należąca do Skarbu Państwa baza lotnictwa wojskowego może być uznana za jednostkę organizacyjną (zakład) wprawianą w ruch za pomocą sił przyrody w rozumieniu art. 435 § 1 k.c., albowiem jej istnienie i praca są uzależnione od wykorzystywania sił przyrody, bez użycia których nie osiągnęłaby celu, do którego została powołana (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2008 roku, II CSK 367/08, niepublikowany).

W doktrynie wskazuje się, że przedsiębiorstwo lub zakład są wprawiane w ruch za pomocą sił przyrody wówczas, gdy dla ich prawidłowego funkcjonowania

i osiągnięcia wiązanych z nim celów niezbędne jest wykorzystanie odpowiednio przetworzonych sił przyrody. Wykorzystanie sił przyrody stanowi więc *conditio sine qua non* istnienia tych jednostek w tym sensie, że cała jego struktura, system organizacji i pracy dostosowany jest do sił przyrody, jakimi się posługuje. Te kryteria spełnia baza lotnictwa wojskowego, za czym przemawia ściśle uzależnienie działalności eskadr samolotów bojowych i samego lotniska z wyposażeniem technicznym od sił przyrody, skala i stopień komplikacji wykorzystywanej energii i mocy, znacznie wykraczająca poza przeciętne wykorzystanie ich w społeczeństwie oraz związany z tym poziom zagrożeń. Rację ma także skarżący, gdy wskazuje, że lotnisko wojskowe jest zakładem w rozumieniu art. 3 pkt 8 p.o.ś. (jedna lub kilka instalacji wraz z terenem, do którego prowadzący instalacje posiada tytuł prawny, oraz znajdującymi się na nim urządzeniami).

Podsumowując powyższe rozważania stwierdzić należy, że nie jest wykluczona oparta na art. 435 § 1 k.c., odpowiedzialność Skarbu Państwa za szkodę wyrządzoną przez działalność bazy lotnictwa wojskowego, w tym nadmierny hałas emitowany przez startujące i lądujące samoloty wojskowe, o ile poszkodowany wykaże wszystkie przesłanki odpowiedzialności deliktowej opartej na tym przepisie, a pozwany nie wykaże wskazanych w nim przesłanek egzoneracyjnych. W tym stanie rzeczy za zasadne uznać należy sformułowane w ramach pierwszej podstawy kasacyjnej zarzuty naruszenia art. 435 § 1 k.c. w związku z art. 322 w związku z art. 3 pkt 48 p.o.ś.

Na uwzględnienie zasługuje także zarzut wypełniający drugą podstawę kasacyjną, albowiem istotnie doszło do mającego wpływ na wynik sprawy naruszenia przytoczonych przez skarżącego przepisów prawa procesowego - art. 286 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. oraz w związku z art. 278 k.p.c., w związku z art. 391 § 1 k.p.c.

Nie budzi wątpliwości, że Sąd drugiej instancji może zmienić ustalenia faktyczne stanowiące podstawę wydania wyroku sądu pierwszej instancji bez przeprowadzenia postępowania dowodowego uzasadniającego odmienne ustalenia, chyba że szczególne okoliczności wymagają ponowienia lub

uzupełnienia tego postępowania (por. uchwała siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 1999 r. III CZP 59/98, OSNC 1999/7-8/124). Takie szczególne okoliczności miały miejsce w rozpoznawanej sprawie. Sąd Apelacyjny zdyskwalifikował bowiem opinię biegłej sądowej z zakresu szacowania nieruchomości, na której Sąd pierwszej instancji oparł ustalenia faktyczne dotyczące wysokości szkody, które stały się podstawą rozstrzygnięcia uwzględniającego roszczenia odszkodowawcze powodów.

Sąd drugiej instancji, odmiennie niż Sąd Okręgowy ocenił, że opinia ta nie może być podstawą ustaleń faktycznych w sprawie. Stwierdzenie, że powodowie nie ponieśli szkody w postaci obniżenia wartości rynkowej ich nieruchomości oparte zostało jednak jedynie na przekonaniu Sądu Apelacyjnego, mimo że wymagało wiadomości specjalnych. Podzielić należy zarzut skarżących, że jeśli Sąd drugiej instancji miał zastrzeżenia co do miarodajności i mocy dowodowej opinii biegłej przeprowadzonej w postępowaniu przed Sądem Okręgowym powinien był zastosować art. 286 w związku z art. 391 § 1 k.p.c., ewentualnie dopuścić z urzędu dowód z opinii innego biegłego. Powodowie, których roszczenie zostało uwzględnione przez Sąd Okręgowy, o odmowie przyznania mocy dowodowej tej opinii dowiedzieli się dopiero po ogłoszeniu wyroku Sądu Apelacyjnego. Pozbawieni zostali zatem możliwości udowodnienia roszczenia przez podjęcie stosownej inicjatywy dowodowej w postępowaniu apelacyjnym.

W tym stanie rzeczy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzeczono jak w sentencji.